
KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

KLASSZICIZÁLT NONSZENZ

Kukorelly Endre: *Kicsit majd kevesebbet járkálok*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2001

Kukorelly Endre legújabb, idei könyvheti verseskötetének az olvasót („jó, jó: engem” – idézhetném monográfiáját, Farkas Zsoltot¹) érő legközvetlenebb impulzusa az ismerősség – valamiféle (olvasói) otthonosságérzet.

Először – vizuális síkon – a védőborító tűnik ismerősnek, s nem véletlenül, hiszen árnyalatnyi színeltolódással s enyhe aránymódosítással, a kép lehetetnyi nagyításával Kukorelly második (verses)kötetének, az 1986-os *Manière* fedőlapját ismétli meg. Azaz mindkét kötet borítóján Hercules Seghers Der Nachtwander (Az éjszakai vándor) című rézkarcának reprodukciója látható. Az észrevétel irrelevánsnak tűnhet, hiszen a borító illusztrációja, ha érinti is, csak nagyon közvetetten érintheti a kötetbe zárt versvilágot. E közvetett érintettség azonban mindkét verseskötet esetében meglehetősen könnyedén kikövetkeztethető: egyrészt a Seghers-rézkarc alapvető (vizuális) eljárása is a *manière* fogalmával határolható be, másrészt szerzőjének lépés közben tetten ért, „járkáló” éjszakai vándora könnyen felfedhető analógiákat indukál akár az új verseskötet címével, akár Kukorelly eddigi költészetének versszubjektumával. Hogy miért bukkant fel másfél évtized múltán ugyanaz az illusztráció másodízben, Kukorelly legújabb verseskötetének fedőlapján is, annak nyilván a szerző a megmondhatója, Seghers nevénel azonban érdemes még egy pillanat erejéig lehorgonyozni – legalább addig, amíg megállapítjuk, hogy az említett rézkarc szerzője Kukorellynek feltehetően egyik kedven(x)c képzőművésze, hiszen e két kötet borítóján kívül a kilencvenes évek három kötetének (*Egy gyógynövény-kert*, 1993, *Mintha már túl sokáig állna*, 1995, *Kedvenxc*, 1996) fedőlapján is e művész rézkarcai, metszetei szerepelnek.

Másodszor – a kötet cím nyelvi szerkezete is az ismerősség, az otthonosság érzetét revelálja, hiszen egyrészt olyan (mondatszerű) kötetcímekekkel indít be analógiákat, mint az *Én senkivel sem üldögelek* (1989), *Azt mondja, aki él* (1991), *Mintha már túl sokáig*

állna (1995), másrészt a Kukorelly-költészetből több mint másfél évtizede ismerősnek mondható nyelvi szerkezetek és versnyelv továbbélését intonálja, előlegezi.

Harmadszor pedig – nemcsak az eddigi verseskötetek versképző eljárásai, hanem egyes alkotásai is ismerősnek tűnnek, hiszen a legújabb Kukorelly-kötet régebbi költeményeket vesz fel újra – még ha átfírva, módosítva, kiigazítva, pontosítva is. Az eljárás nem ismeretlen és nem kivételes. Az utóbbi évek versesköteteinek szerkesztési elveit szemlélve gyakran tapasztalható, hogy egy-egy költő új kötetébe régebbi, előbbi köteteknek egyes verseit is újra felveszi, akár jelölve (pl. külön versciklusként feltüntetve) az átvételt, akár az új kontextusba jelöletlenül beillesztve azokat.

Üldögélés, ácsorgás, járkálás – s közben szemlélődés: a Kukorelly-líra versszubjektumának ismerős pozíciói ezek, anélkül, hogy e pozícióból valamiféle komoly, nagy, mély konzekvenciák lennének levonhatóak megingathatatlannak tűnő létösszefüggések lennének konstatalhatóak. A legújabb verseskötet címébe emelt *járkálás* egyfelől erre a tevés-vevészerező, érdektelen mozgásokra, szemlélődésekre, a tárgyak közötti tengés-lengésre utal, másfelől e járkálás szó szerint is a lírai én kisebb és nagyobb hatósugarú térdimenzióit befogó mozgásra vonatkozik. E térbeli átlók a gyerekkor színterei, pl. a Vörösmarty utca, a Hősök tere, a kis földalatti stb., valamint Lipica, a Rilket idéző Duino, a Joyce-ot idéző Trieszt, a svéd költő versfelolvasásának helyszínt adó szlovéniai cseppkőbarlang (feltehetően a szerzői körutak, utazások terei) között húzhatók meg. A szűkebb otthoni terek szórt (élet)képeiből a gyermekkor, a családi élet apró mozzanatai, mozdulatai, szokásai, gesztusai és zajai láthatók be és hallhatók ki – valamiféle önéletrajzi törmelék, ám törmelékessége, töredékessége, felbukkanásának véletlenszerűsége, ad hoc jellege révén nem a konfesszió, a szubjektív önkítárulkozás erejével hat. Talán az sem hat közhelyként, ha azt íróm, hogy ezek az önéletrajz-törmelékek mondatokként és szólamokként hatnak, amelyeket nyomban e szempontból érdektelen mondatok, szólamok és kijelentésfoszlányok mosnak el, oldanak fel, semlegesítenek – deszubjektívizálnak. Ezen autobiografikus foszlányokból ugyanis, ha akarnánk is (de nem akarjuk), bajosan tudnánk rekonstruálni költőjük gyermek- vagy ifjúkorát vagy jelenét. *Az ÉLET ÉS NEM ezeket ismételtetik* című versciklusban a versszubjektum pl. igyekszik hazafelé, leszáll, szalad az autók között, lelép a járdáról, megáll egy kapunál, az ablakra, az égbe bámul, az őt a jelenből szemlélő lírai én kimegy a ház elé, majd vissza, marad, ücsörög, igyekszik előre, „van, amire figyel, / és van, hogy / nem figyel”, felkel, lefekszik, indul, vonszolja magát, kiül, bevár, feláll, benyit az ajtón, kimegy, üldögél, öltözik, lemegy, marad, egy helyben áll – miközben a nézőpont- és időskváltások összemossák és elbizonytalanítják a hol versszubjektumként, hol az egykori énjét szemlélőként funkcionáló lírai ént. Kukorelly nem egy költeményének alapszituációja és alapsémája a cél nélküli várakozás („Nem így kell várni?”), a toporgó szemlélődés, az ücsörgés, üldögélés, be- és kivárás, az ezen gesztusoknak formát adó s a körülményes pontosítást célba vevő versek pedig már-már a nonszenszt súrolják. (Példaként l. az említett versből:

„ezen a risszrossz széken várom meg, mondjuk
így, bevárom
az estét,

várom be, pedig nem várok amúgy semmit,
csak ücsörgök, el-
üldögélek,

hallgatom, hogy ez a sok-sok dolog hogyan
zörög, zörög
levél a levéinek,

aztán felállok, leteszem a könyvet,
lerakom amit a
kezemben fogok,

de mit fogok, majd mihez
fogok, azután tényleg,
mihez fogok,

most egy ideig a napsugár miatt semmit se
látok, aztán azonnal
elfelejtem,

fogom, ami nincs, és ami megvolt,
azt rögtön
el is ejtem..." stb.)

„[e]z is egy lehetséges változat” – áll a kötet címadó versében, a gyermekkori emlékbennyomás („[E]gy tény, kalapban járt apám.”) kései, felnőtt kori kommentárja pedig: „Nem mintha így akarta / volna. Nem mintha nem.” (*Egy t*)

Kukorelly Endre legújabb verseskötete e téren szinte változatlanul ágyazódik bele lírájának eddig is ismert kontextusába, hiszen alapvető létélménye most is a bizonytalanság, a véletlenszerűség, a relativitás, az összefüggések illanékonyasága, alkalmosság. E létélménye s e létélmény lehetőleg pontos rögzítésének kényszere készíti arra, amit Farkas Zsolt Kukorelly publicisztikusabb írásainak gyakori eljárásaként konstatál: „hogy elkalandozik, majd újra és újra nekiveselkedik a témának”, „kvázi-tautologikus” folyamatos jelentés-alteráláshoz folyamodik.² Ez az írói eljárás teremt egységes kontextust az új versek közé homogén módon ékelődő régebbiekekkel. Az említett, jellegzetes létélmény jellegzetes megfogalmazásai pedig az újabb versekben: „Tisztára, mintha volna”, illetve „úgysem tudom / jól elmondani / a nincs is mit”. Ha pedig módosulások, elmozdulások után kutatunk e lírai opuson belül, azt mondhatjuk, amit a költő monográfusa már a kilencvenes évek második felétől fródott Kukorelly-kötetek (*Mintha már túl sokáig állna*, 1995, H. Ö. L. D. E. R. L. I. N., 1998) kapcsán észrevételezett: hogy „Kukorelly egyre inkább közelít az irodalmi megszólalásmódok válfajaihoz. Csökken a »helytelen«, a humor, a provokatív jelleg jelenléte, és növekszik az emelkedettség, a komoly tónus, a hagyományosabb költői szerepek szerepe” – csökken a szójátékok, a szabálytalanságok mértéke és szerepe is, miközben azonban „a nem klasszikusan irodalmi nyelvi fordulatok száma – más szerzők túlnyomó többségéhez viszonyítva – mindenképpen kiugróan magas marad”.³ A *Kicsit majd kevesebbet járkálok* című legújabb Kukorelly-kötet régi és új költeményekből megképződött szövegegyüttese e több kötetten, költői állomáson át alakuló/alakított írói eljárás klasszicizálttá válásával hat.

Idő és megszólalásmód szempontjából elbizonytalanított versszubjektum, decentrált individuum, a hétköznapi, beszélő nyelv mint irodalmi diszkurzus, nyelvi „diletantizmus”, szándékolt alulstilizálás, nyelvi és poétikai szabályok áthágása, a közhely, a nyelvjáték mint versépfő eszközök, s mindezek naiv-rafinált elegyítése, szét-, át- és újraírása... – szinte hihetetlen, hogy a nyolcvanas évek közepén meghirdetett költői program másfél évtized s (az idegen nyelvekre fordított köteteket nem is számítva) több mint egy tucat vers- és prózakötet múltán is vonzó tudott maradni. Vagy mi edződünk meg, hangolódunk rá a Kukorelly-féle *maniére* versszervező eljárásaira, s a költő egy-egy újabb műve/kötete ezen újabb olvasói elvárásai horizontunk beteljesítőjeként hat? Itt most mellesleg jegyzem meg, hogy a szerző műveit általában erősebb hatásfokúaknak érzem egy-egy verseskötet kontextusán belül, mint pl. folyóirat-közleményként, különálló szövegekként, valamint hogy egyfelől vannak e lírának olyan olvasói is, akik nemigen fogadták/fogadják be Kukorelly nonszensz poétikáját, másrészt ugyanakkor olyan neves interpretálói, mint pl. Balassa Péter, Radnóti Sándor, Margócsy István, Thomka Beáta, Mészöly Miklós, Tandori Dezső, Márton László, Németh Gábor, Mészáros Sándor stb. A recepció rejtélye?

Kukorelly Endre legújabb verseskötetének régebbi (át-, újra- és szétírt), illetve új verseit, az eddigi opusból is ismert, számozott, dátumozott, dalszerű költemény- és prózavers-formáit olvasva azon olvasói benyomásomról szeretnék beszámolni, amit (az ezt közvetlenül megelőző olvasmányélményként) akár a tavalyi *Rom* esszészerűbb, publicisztikusabb, naplószerű prózájára vonatkozóan is elmondhatnék, s amit Thomka Beáta egy előbbi, a harmadik Kukorelly-verseskötet (*En senkivel sem üldögélek*, 1989) kapcsán idézésre ingerlően így fogalmazott meg: „Nemcsak Kukorelly nyelvérzéke tanúsít rendkívüli fogékonyságot, hanem valamennyiünket érzékenyebb tesz. Jó vele lépdelni a köznyelv/irodalmi nyelv buktatóin, hisz fáradhatatlanul kipattanó ötletei gyökerükben kérdőjelezik meg állandósult, berögzött tapasztalatainkat, rutinos észlelésformáinkat, a kifejezésükben alkalmazott készletet. Kukorelly Endre szembeszegülése e beidegződésekkel szabályos tanfolyammá terebélyesedik, midőn a legérzékenyebb pontokon kezdi ki a megszokást, a frázist.”⁴

HARKAI VASS Éva

JEGYZETEK

¹ Farkas Zsolt: Kukorelly Endre. Kalligram, Tegnep és Ma, Pozsony, 1996, 72. l., 137. jegyzet

² Uo., 67. l.

³ Uo., 40. l.

⁴ Thomka Beáta: (Hang) (vételek) = Áttetsző könyvtár, 1993, 106. l. L. még: Farkas Zsolt: i. m., 66. l., 128. sz. jegyzet

JÁTÉK A NAP ALATT

Pap József: *Nyárutó*. Gyermekversek. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2001

Kettős idődimenzió érvényesül Pap József *Nyárutó* című, gyermekverseket tartalmazó kötetében. Ez az időértés húzódik a címadó költemény konvencionális haiku-formavilága, a létre irányuló konkrét kérdést elfedő természeti kép mögött, s ez nyer értelmet a letisztultság, a szükségszerű tömörség és az elhallgatás alakzataira épülő vers felbontá-